

VERITAS

ÉVKÖNYV

2015

ANNUAL JAHRBUCH

TARTALOM

Szakály Sándor: Az Olvasóhoz	7
1. Kovács Kálmán Árpád: Az államsegélyes egyházpolitika és a reformátusok a századfordulón (1868–1898)	13
2. Schwarczwölder Ádám: Csáky Albin feljegyzései a kormány és az ellenzék közötti tárgyalásokról (1899. január–február)	33
3. Ligeti Dávid: „Fény nevére, áldás emlékére!” Gróf Andrássy Gyula lovas szobrának 1906. évi felavatása	61
4. Anka László: Az ellentmondások mezején: Apponyi Albert és az első világháború	79
5. Révész Tamás: Néphadsereg vagy a nép hadserege? A karintiai Volkswehr alakulatok társadalmi háttere 1918–1919-ben	99
6. Orosz László: A hazai svábok és a magyar integritás viszonyának kérdéséhez. Bleyer Jakab megnyilatkozásai a Neue Post című napilapban az I. világháború idején	123
7. Hollósi Gábor: „Zöld gondolat” a trianoni Magyarországon: Törvény és miniszteri rendelet burgonyatábláink megóvásáról	147
8. Botos János: A közigazgatás szerepe a zsidótörvények és rendeletek végrehajtásában (1938. május 29. – 1945. március 27.)	159
9. Joó András: „István, ne haragudj, én nem leszek muszkavezető” Magyarország, a kisállami dilemmák és a szovjet irányú diplomáciai lépések kérdése, 1943–44.	175
10. Tóth Eszter Zsófia: A második világháború és emlékezete egyéni életutakban	195

11. Somorjai Ádám, OSB: Mindszenty József és a brit diplomácia. 1945. szeptember 13. és 18.	209
12. Farkas Judit Antónia: A budapesti belga követség menedékében. B. Farkas Ferenc és Maléter Pálné menedékkérelme 1956 novemberében	227
13. Rácz János: Kísérletek az 1956-os forradalmat követő angolszász sajtóvisszhang megváltoztatására	247
14. Kiss Dávid: A Kádár-rendszer védelemigazgatásának hazai és nemzetközi mintái a XX. században	275
15. Zinner Tibor: „Viszonylag kevés a fizikai megsemmisítések száma.” Adalékok Biszku Béla portréjához	299
16. Sáringer János: Antall József külpolitikai gondolkodásának genezise és főbb jellemzői	317
A kötet szerzői	339
Névmutató	341
Helynévmutató	351

A HAZAI SVÁBOK ÉS A MAGYAR INTEGRITÁS VISZONYÁNAK KÉRDÉSÉHEZ

BLEYER JAKAB MEGNYILATKOZÁSAI
A NEUE POST CÍMŰ NAPILAPBAN AZ I. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

A történeti államkeretek között több száz éve együtt élő magyarok és németek alapvetően békés szimbiózisa már a dualizmus korában repedezni kezdett, a 19–20. század fordulóján pedig végérvényesen megbomlott. A magyarsággal való történelmi sorsközösség gondolatának talapzatán, a hazai németek identitásának mindaddig alapvető elemén olyan törések keletkeztek, melyek révén sokakban, elsősorban a politikailag öntudatosabb értelmiségi rétegekben és a hagyományos különállásukat sikertelenül óvó erdélyi szászokban megingott a történeti magyar állameszmébe vetett bizalom. A németek szükségszerűen bekövetkező beolvadása ellenében mind hangosabbá váltak az elkülönülés, a disszimiláció hangjai, s ezzel együtt fölerősödött a németiség körében minden más nemzetiségünkhöz képest megkétszerezve jelentkező etnikai elvű kohéziós erő tudatosítása.

Az utolsó nagy-magyarországi népszámlálás (1910) nagyjából kétmilliós (az összlakosság egytizedét adó) németiséget regisztrált, amivel a románság mögött – a szlovákokkal fej-fej mellett – a 2–3. helyen állottak.¹ Az első, ami az etnikai megoszlást szemléltető térképre pillantva szembetűnik, a minden más nemzetiségünknél szétszórtabb településterület.² A szétszórtságon túl azonban további tényezők is erősítették

¹ Vö. *A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása*. (Magyar statisztikai közlemények, Új sorozat; 42.) Budapest, Athenaeum, 1912. 5*–7*.

² Legzártabb német tömb ezek közül a nyugat-magyarországi vidék (a XIX. század végén átlagosan 2/3-át teszik ki a lakosságnak, de volt, ahol 88%-ot), ill. az ún. Schwäbische Türkei (itt is 2/3-os átlaggal számolhatunk, ugyanakkor itt is volt 80%-ot meghaladó, csaknem homogén terület). A Délvidék valamivel 50% alatti (Torontál 48; Bács 44; Temes 42), a Budai hegyvidék 40%-os, a két felvidéki településterület pedig 1/3-nyi részesedéssel bír. Legkevésbé zártnak a bakonyi településterület nevezhető. A szászok, e legöntudatosabb és a nemzetiségi jogok követelésében is hangadó közösség, az 1910-es népszámlálási adatok szerint 8,7%-át tették ki Erdély lakosságának, abszolút számban ugyan nem csökkenve, ám részarányukat tekintve folyamatos visszaszorulást mutatva. (A németajkú lakosság például Brassóban 32,4%-ról 26,6%-ra esett vissza 1880 és 1910 között, míg Nagyszebenben – ugyanebben az intervallumban – 71,9%-ról 50,3%-ra.)

a Kárpát-medencei németiség heterogenitását. Mivel tagjai ezer év alatt különböző korokban, különböző számban, különböző helyekről érkezve különböző helyekre vándoroltak be, eleve nem is alkottak szorosabb társadalmi, gazdasági, politikai közösséget. Többségüket mindössze a közös nyelv és a közös hazából származás – távoli, ködös – emléke tartotta csupán össze. Társadalmi kapocs sem igen volt köztük, hisz a középkori eredetű városi polgárságuk és a török után betelepített magánföldesúri vagy kincstári parasztságuk semmilyen kapcsolatot nem ápolt, úgyszólván „elélt” egymás mellett. Még vallásilag sem képeztek homogén egységet, amely olyasféle összekovácsoló erőként jelentkezhett volna, mint mondjuk a szerbek számára az ortodoxia. Közismert, hogy az erdélyi és a szepességi szászok Honterus és Stöckel szervezőmunkája nyomán egységesen lutheránusok lettek, míg a XVIII. századi kolonizáció során érkezett sváb parasztok közmondásosan katolikusok voltak.

Végül hasonló megosztottságot tapasztalunk az egyes német lakta tömbök politikai magatartása tekintetében is, akár a Bocskaitól Rákócziig terjedő korszak függetlenségi mozgalmaihoz, akár 1848/49-hez fűződő – baráti vagy épp ellenséges – viszonyukat vesszük szemügyre. A dualizmus időszaka pedig immár végképp annak kedvezett, hogy a szétszórt német településtömbök az egymással való érték- és érdek-közösség felismerése helyett inkább a magyarsággal és a polgári Magyarországgal való azonosulás útjára lépjenek.³ A hazai polgárosodás folyamatában helyét megtaláló németiségünk így aztán arra is fogékonyra vált, hogy (felvállaltan „*Deutsch-Ungar*”-ként, azaz „németajkú magyarként”⁴) nagyobb zökkenők nélkül illeszkedjen bele a Kiegyezés utáni kor nemzetiségpolitikájának alapját adó „*politikai magyar nemzet*”⁵ keretébe, aktualizált és korszerűsített értelmet adva ezzel a korábról már jól ismert hungarus-tudatának.⁶

³ A magyarországi németiség történetének legfrissebb, igen alapos áttekintése Seewann, Gerhard: *Geschichte der Deutschen in Ungarn*. I–II. köt. Marburg, Herder, 2012. (E munkának nemrégiben megjelent a magyar nyelvű kiadása: *A magyarországi németek története*. I–II. köt. Budapest, Argumentum, 2016.) A polgárosodással összefüggő asszimilációs folyamat különböző fázisainak érzékeny tollú és gazdagon adatolt – a két világháború között készült – összefoglalása Pukánszky Béla: *Német polgárság magyar földön*. Budapest, Lucidus, 2000.

⁴ A „németmagyar” identitáshoz lásd Pukánszky Béla: „Deutschungar”. *Deutsch-Ungarische Heimatsblätter*, 1931. 81–91; Uő: Wandlungen und Abwandlungen des deutsch-ungarischen Bewußtseins. *Ungarische Jahrbücher*, 1934. 144–164; Szekfű Gyula: Schittenhelm Ede. *Magyar Szemle* 30. köt. 1937. 3. sz. 223–231; König Antal: A hazai németiség két frontja. *Magyar Szemle* 32. köt. 1938. 3. sz. 214–224.

⁵ Az 1868. évi XLIV. tc. (az ún. „nemzetiségi törvény”) szerint „Magyarország összes honpolgárai [...] politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, amelynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja.”

⁶ Csáky, Moritz: Die Hungarus-Konzeption. Eine „realpolitische” Alternative zur magyarischen Nationalstaatsidee? In: *Ungarn und Österreich unter Maria Theresia und Joseph II. Neue Aspekte*

Mindezen folyamatokat egységben szemlélve érthetjük csak meg, hogy miért épp önáluk bontakozott ki legkésőbb a nemzeti ébredés, s miért léptek – többi nemzeti-ségünkhöz képest – jócskán megkésve az etnikai önszerveződés, az elkülönülés, és a saját nemzeti mozgalom kibontakoztatásának útjára. Ugyanakkor az is világosan látszik, hogy jóvátehetetlen törést szenvedett identitásuk hagyományos sarokkövei mellé a századforduló táján olyan új elemek fészkeltek be magukat, amelyek láttán – politikai habitusuk függvényében – egyes társadalmi rétegek a kibontakozás lehetőségét vélték elérkezni, mások azonban, megrettenvén a káros hatásoknak aposztrofált új jelenségektől, csak még inkább ragaszkodtak a hagyományos német erkölcsiség állampatrióta megnyilvánulásaihoz.

Melyek tehát ezek az új idők szellemisége által előidézett jelenségek, amik olyannyira elbizonytalanították, s ennek megfelelően szélsőségesen polarizálták a hazai németajkú közösség(ek) hangadó köreit? Itt van mindjárt a „deutschnational” érzület erősödése a magyar nemzethez tartozás és a magyar hazához való lojalitás parancsával szemben. E radikalizálódó, a nagynémet és nagyosztrák körökkel kapcsolatot tartó, s azok támogatásával politikai öntudatra ébredő dél-magyarországi sváb (Edmund Steinacker, Ludwig Kremling) és erdélyi szász (Rudolf Brandsch, Lutz Korodi) körök elégedetlenek voltak a kiegyezés rendszerével, a megalkuvó és jogfeladó hazai német politikálással, és a nemzetiségektől lojalitás gyanánt önnön nemzeti törekvéseik feladását váró kormányzattal. Ám a századfordulón felélénkülő sajtóharcuk révén csak azt érték el, hogy a pángermán eszmeiség bélyege vetüljön rájuk, így aztán a lokális érdekeken fölülemelkedő országos politikai tömörülés (Magyarországi Német Néppárt) indításának kísérlete megbukott az ellenséges közhangulatban. A hazai németiség ezen körei tehát kivárára rendezkedtek be, a bizalom légköre és a magyarbarát politikai attitűd ugyanakkor végérvényesen eltűnt gondolkodásukból.⁷

A századforduló össztársadalmi átalakulásával párhuzamosan egyéb, korábban nem ismert új politikai ideológiák is megérintették a hazai németiség bizonyos rétegeit. A polgári radikális, illetve a szocialista–szociáldemokrata gondolatok a vidék paraszti német lakosságát ugyan kevésbé befolyásolták, ám a városi németiséget, így a szabadfoglalkozású értelmiség és a munkásság széles rétegeit olyannyira elérték, hogy a szóban forgó új politikai mozgalmak kezdetben erősen német (jórészt németajkú zsidó) társadalmi bázison építkeztek; a hazai munkásmozgalom például sokáig

im Verhältnis der beiden Länder. Texte des 2. Österreichisch-ungarischen Historikertreffens Wien 1980. Hrsg. von Anna M. Drabek, Richard G. Plaschka, Adam Wandruszka. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1982, 71–89.

⁷ A pángermán körökkel folytatott sajtóvitához Pukánszky: Német polgárság... i. m. 89–103. A századforduló német mozgalma kapcsán lásd Senz, Ingomar: *Die nationale Bewegung der ungarländischen Deutschen vor dem ersten Weltkrieg.* München, Oldenbourg, 1977.

kétnyelvű volt, külön német vezérkarral és német sajtóval.⁸ Mivel mindkét ideológia alapvetően érzéketlen volt a nemzeti gondolat és a történelmi magyar szupremácia irányában, a hazai németség patrióta irányvonallú hangadói különösen hevesen támadták e „nemzetrontó” gondolatok hirdetőit.⁹ S végül a harmadik terület, ahol fejüket felütő veszélyes jelenségek létét konstatálták az állam egységét féltő, magyarbarát német gondolkodók, az a hazai németség hagyományos erkölcsiségének és identitásának talapzatát képező vallásosság volt.¹⁰

E károsnak ítélt folyamatok ellenében csakis az összehangolt fellépést, valamint a destruktív gondolatok áradatának gátat vetni képes, pozitív szellemiségű és a német lelkeket építő „szócső” létrehozását vélték megfelelő ellenszernek. Olyan orgánumét, amely a hazafias lelkesedést és a vallásos buzgalmat katolikus alapokon igyekszik a kívánatos mederbe terelni, s amely e politikai bázison a teljes paraszti sváb lakosság megszólítására képes, abból a premisszából kiindulva, hogy csakis az ő romlatlan patriotizmusuk és szilárd katolicizmusuk képezhet megfelelő kohéziót, megkülönböztetve őket a látványosan más utat járó és vallásilag is elkülönült erdélyi szászoktól. E megfontolásból kiindulva a századforduló táján az össz-magyarországi katolikus megújulás három fontos pillérét is szolgálatukba állították. Az 1890-es évek közepén – az állam és az egyház viszonyát rendező törvénykezésre reagálva – életre hívott Katolikus Néppárt által kezdetben hitbuzgalmi, majd egyre inkább politikai céllal megrendezett katolikus népgyűlések, különösen pedig az 1906-tól beinduló német nyelvű katolikus nagygyűlések, a vallásos hevület felélesztésén túl mozgósító erővel bírtak az antiklerikális destrukció (liberalizmus, szocializmus) ellenében is.¹¹ Az 1907-ben alakult Katolikus Népszövetség – mint hitbuzgalmi és

⁸ Erényi Tibor: A németség, a szociáldemokrácia és a szakszervezeti mozgalom Budapesten. In: Hambuch Vendel (szerk.): *Németek Budapesten*. Budapest, Fővárosi Német Kisebbségi Önkormányzat, 1998, 85–89; Glatz Ferenc: A magyarországi németség az ipari fejlődés korában, ill. Sipos Péter: A magyarországi németség és a munkásmozgalom viszonyának egyes kérdései. Mindkettő In: *300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből*. I. köt. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988, 87–97 és 107–113; valamint Weidlein, Johann: *Deutsche Führer der ungarischen Arbeiterbewegung. Südostdeutsche Vierteljahresblätter*, 1963/2. 91–94.

⁹ A témához lásd Bihari Péter: *Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországn*. Budapest, Napvilág, 2008, valamint Szabó Miklós: Középosztály és újkonzervativizmus. Harc a politikai katolicizmus jobbszárnya és a polgári radikalizmus között. In: Uő: *Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986*. (Medvetánc könyvek). Budapest, ELTE–MKKE, 1989.

¹⁰ Spiegel-Schmidt, Friedrich: Die Rolle der Kirchen bei den Donauschwaben im Zeitalter des Nationalismus. *Suevia Pannonica*, 2001. 68–86, továbbá Haltmayer, Josef: Deutschtum und Katholizismus im Königreich Ungarn vor dem Ersten Weltkrieg. *Südostdeutsches Archiv*, 1987/88. 29–39.

¹¹ Grósz András: *A deutschungar Bleyer Jakob – különös tekintettel a katolikus egyházhoz fűződő kapcsolatára (1920–1933)*. Disszertáció. Budapest, ELTE, 2014, 35–36.

közéleti egyesület – úgyszintén kiemelkedő szerepet játszott a németajkú katolikusok megszólításában, amit az is igazol, hogy az első világháború idején a több mint 300 ezres taglétszámának egynegyede volt német, akik aztán külön német szekcióban tömörültek, páter Huber János irányítása alatt.¹² S végül a német nyelvű katolikus sajtó-szórványok is, messze nem általános lefedettséget és elérhetőséget biztosítva, hozzájárultak a német identitás és az anyanyelv használatának erősítéséhez.¹³

A „német” és „katolikus” szellemiség kettős feltételrendszerét, illetve a széleskörű hozzáférhetőség igényét egyaránt kielégíteni hivatott új szócső jelent meg a hazai lappiacon 1917 nyarán. A *Neue Post*¹⁴ a közvetlen jogelődjeként 1898 óta létező *Neues Kleines Journal*¹⁵ című politikai bulvárnapi lapnak a Katolikus Népszövetség általi felvásárlásával, s ennek megfelelően katolikus szellemiségű átalakításával született meg, mégpedig Bangha Béla¹⁶ jezsuita páter expanzív sajtókoncepciójának¹⁷ és az ekkoriban szervezés alatt álló katolikus Központi Sajtóvállalat (KSV) célkitűzéseinek egyik első állomásaként.¹⁸ Az új napilap háttérben természetesen Bangha állt – aki ennek megfelelően az iránymutatónak szánt megszólalás

¹² Haltmayer, Josef: Katholische Kirche und nationale Bewußtseinsbildung im Deutschtum der Nachfolgestaaten des Südostens 1918 bis 1944. *Südostdeutsches Archiv*, 1981/82. 162–180, 166. Lásd még Gergely Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. 2. kiad. Budapest, Pannonica, 1999, 131–139.

¹³ E lapok közül kiemelendő a temesvári *Der Landbote* (Josef Gross) és a *Der Freimüthige* (Franz Blaskovics), a soproni *Westungarisches Volksblatt* (Johann Sabel), továbbá a Katolikus Néppárt hetilapja, a *Christliches Volksblatt* (Johannes Molnar). Lásd Haltmayer 1981/82, 164–167, valamint Réz, Heinrich: *Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918*. München, Verlag für Hochschulkunde, 1935.

¹⁴ Az új napilap (a továbbiakban: *NP*) indulását a sajtótörténeti bibliográfiák az Országos Széchényi Könyvtárban és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban fellelhető mikrofilmes lapállomány alapján 1917. október 2-ára teszik, mely tévedést ezúton szeretnénk korrigálni, minthogy az újságot szisztematikusan végiglapozva – s egy szerkesztői vezércikk alapján is – bizonyítható, hogy indulása 1917. augusztus 1-jén történt. Vö. Huber: Ein Jahr. *NP*, 1918. augusztus 1. 1. (A cikk így kezdődik: „Ma egy éve annak, hogy a Neue Post első száma megjelent.”) Az is látható ugyanakkor, hogy az évfolyamok számozása az elődlap kontinuitására utal.

¹⁵ Rózsa Mária: Deutschsprachige Presse in Ungarn 1850–1920. Bibliographie. 2. Teil: Zeitungen. In: *Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*. Band 11. München, Oldenbourg, 2003, 59–142, 88.

¹⁶ Bangha kapcsán lásd Szolnoky Erzsébet: *A páter. Bangha Béla, a sajtó apostola*. Győr, B. Angelico, 1998, valamint Molnár Antal – Szabó Ferenc SJ: *Bangha Béla SJ emlékezete*. Budapest, JTMR–Távlatok, 2010.

¹⁷ Vö. Klestenitz Tibor: Felekezeti reneszánsz és „általános kereszténység” az 1920-as évek magyar katolikus sajtójában. *Kommentár*, 2010/5 (http://kommentar.info.hu/iras/2010_5/felekezeti_reneszansz_es_altalanos_keresztenyseg_az_1920-as_evek_magyar_katolikus_sajtojaban).

¹⁸ A téma legalaposabb áttekintése Klestenitz Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Budapest, CompLex, 2013.

lehetőségét is megkapta¹⁹ –, irányító-szerkesztője pedig egy katolikus pap lett, a már említett Huber János,²⁰ aki évtizedes gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezett a német katolikus sajtó szolgálatában.²¹ A lap irányvonalát alapvetően meghatározta a háttérben álló körök konzervatív, vallásos, állampatrióta, ugyanakkor a katolikus megújulást tükröző friss és rugalmas szellemisége, mely politikailag az integer magyar állam és a dualista együttélés keretrendszere iránti lojalitás erősítését tekintette fő céljának. Ezt képviselve a megelőző korszak katolikus sajtójához képest modernebb eszközökkel és láthatóan harcias szóhasználattal igyekezett fellépni a közös alapértékeket veszélyeztető kihívásokkal, főként a baloldali és liberális gondolatokkal, illetve – tagadhatatlan módon – a sokáig jó magyarként tekintett, ám mostanra számos téren (elsősorban sajtómonopóliuma révén) destruktív tényezőként megjelenített zsidósággal szemben is.²² Mindezen gondolatokat egy jól körülhatárolt olvasói bázis – nevezetesen a hazai katolikus némettség – felé, és egy alapvetően német származású, ám feltétlen magyarbarát közreműködő gárdával (Huberén kívül Anton König, Johann Faul-Farkas, Elmar Schwartz, Friedrich Lám, Franz Bonitz, Franz Blaskovics, Lorenz Landgraf, Jakob Krämer, Karl Geringer, Franz Hufnagel, stb. írásaival találkozunk²³) kívánta közvetíteni, mégpedig a megkapaszkodás reményében azzal a remek üzleti stratégiával, hogy a teljes budapesti napilap-piacot tekintve a legolcsóbb árat (6 fillér) kérte.²⁴

A hazai németeknek a magyarság és a magyar államiság irányában tanúsítandó helyes magatartását maga Huber vázolta egyik vezércikkében 1918 tavaszán, amikor még nem az összeomlás kontextusában kellett értelmezni a nemzetiségek nyílt separatista kijelentéseit. „Történelmi tény – fogalmaz Huber –, hogy a magyar állam a magyarság alkotása. [...] Annak képessége, hogy egy államot megteremtsenek és kiépítsenek, nagy nemzeti erő jele. A magyarságnak megvolt ez az ereje. Soha nem

¹⁹ Lásd a *Neue Post* (bb)-ként jegyzett – nyilvánvalóan Bangha által írott – vezércikkét: Die große christliche Pressebewegung und die »Neue Post«. *NP*, 1918. szeptember 14. 1.

²⁰ Huber kapcsán lásd *Nemzetgyűlési Almanach 1920–1922. A Nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai*. Szerk.: Vidor Gyula. Budapest, Magyar Lap- és Könyvkiadó Rt., 1921, 65, valamint Haltmayer, Josef: Domkapitular Dr. Johannes Huber. *Gerhardsbote* (Stuttgart), 1966/7. 3.

²¹ Előbb a *Westungarisches Volksblatt*, majd a Katolikus Népszövetség orgánuma, a *Christliches Volksblatt* szerkesztőségében tevékenykedett. Vö. Grósz: i. m. 61, ill. *Almanach*, 65.

²² Erről a lap számtalan cikke árulkodik. Lásd egyebek mellett: Die Gründungsversammlung des christlichen Zentral-Presseunternehmens. *NP*, 1918. június 14. 1; Huber: Ein Jahr. *NP*, 1918. augusztus 1. 1; An die Mitglieder des Katholischen Volksvereins! *NP*, 1918. augusztus 31. melléklet; Huber: Christlich und deutsch! *NP*, 1918. december 28. 1; König: Die Juden in dem zukünftigen Ungarn. *NP*, 1919. január 16. 2.

²³ Alighanem utóbbi (egyébiránt solymári plébános) lehetett az a rendszeres cikkíró, aki kéziratait „Landpfarrer” megjelöléssel szignálta.

²⁴ Az árképzés kapcsán: Die »Neue Post« gehört in jedes christliche Haus! *NP*, 1918. január 1. 1.

is hagyta kétségbe vonni a politikai hatalom jogát abban az államban, mely az ő ereje révén keletkezett. Még a török uralom nehéz időszakában is szilárdan kapaszkodott jogaiba; a magyarság mindig is államalkotó elem volt, birtokában minden olyan tulajdonságnak, mely szükséges egy állam megteremtéséhez és fenntartásához. Évszázadokon át igazából német volt a városhálózat, a kereskedelem és nagyrészt az ipar is, számos vidék lakossága pedig túlnyomórészt szláv volt, az ország azonban sohasem szűnt meg egységes magyar állammak lenni, a politikai hatalom, a törvénykezés és a közigazgatás a magyarság kezében volt. Sohasem jöttek létre Magyarországon önálló szláv vagy német tartományok. Ami azt megelőzően a mai Magyarország területén egyetlen népnek sem sikerült, azt megteremtette a magyarság szervező ereje, egységes állam jött létre. És ez az állam átvészelt egy évezred viszontagságait. Az egységes magyar államot gyakorta megkísérelték megrázkódtatni olyan idegenek, akikből hiányzott az ország történelmi fejlődésének megértése. [...] Ám a magyar államiság ellen irányuló valamennyi támadás megbukott a magyarság ellenálló erején. Aki ismeri a magyarság történelmét és magát a népet, az tudja, hogy az életerő micsoda gazdagságát hordozza ez magában. Csak fantasztaák foglalkozhatnak olyasféle gondolatokkal, hogy a magyarság ezeréves politikai uralmát megtörjék. [...] A magyarság politikai hatalma a magyarországi németiségnek is érdeke. Csakis a magyarság tartja össze ezt az országot. Ha megtörne a hatalma, úgy szétesne az ország. Románok és szlávok tépnék darabokra. S mi lenne akkor a németiség sorsa? A románok és szerbek szolgájává válna. Ez pedig egyet jelentene a megsemmisülésével és pusztulásával. A németiség tehát önnön létérdekei által a magyarsághoz van kötve. Érzi is ezt ösztönösen és ezért mindig hűséggel viseltetett a magyarsághoz. Sohasem szövetkezett a magyarság ellen azokkal a nemzetiségekkel, amelyek elszakadási törekvéseket tápláltak. S ha nem akar öngyilkosságot elkövetni, nem teszi ezt a későbbiekben sem.”²⁵

A magyar szupremácia és a történelmi állam integritása iránt láthatóan elkötelezett lap indulásától kezdve szükségét érezte, hogy a politikai és vallási odaadás erősítésén túl rendszeres intellektuális táplálékot is nyújtson olvasóinak, elmélyítvén szűkebb (német) *népiségük* és tágabb (magyar) *nemzetük* iránti kötődésüket. Állandó (szépirodalmi, valamint kultúrtörténelmi) rovatok indultak, melyekben az identitásformáló fontosabb területek kapcsán igyekeztek – mindig szívhez szólóan és egyszerű nyelvezettel – hatást gyakorolni, s ezzel a leggyöngédebb érzelmi szálakra apellálni.²⁶ Majd összekapcsolva a tudományost a politikai népneveléssel, szinte azonnal

²⁵ Huber: Ungartum und Deuschtum. *NP*, 1918. április 18. 1.

²⁶ Hazafias hangvételi verseket közöltek [pl. Lám Frigyestől a cipszerekről; lásd *NP*, 1918. december 5. 3], 1919 novemberében pedig „Deutschungarische Heimatkunde” címmel indult egy rovat, ahol népszerűsítő tudományos írások jelentek meg történelmi, nyelvészeti, néprajzi témákat taglalva.

fölfedezték és rendszeres cikkíróul nyerték meg Bleyer Jakabot, a budapesti egyetem germanista professzorát, a magyar–német szellemi kapcsolatok avatott ismerőjét, aki épp ekkortájt döntött úgy, hogy a tudományos munkássága révén kivívott respectusát is kész kockára tenni azáltal, hogy (személyes elkötelezettsége folytán) kilép a nemzetiségpolitikai küzdőterre, és sokak számára már ekkor is anakronisztikusnak tűnő programot hirdetve megpróbálja összeegyeztetni a hazai svábság jogos kisebbségi igényeit magyar hazafiságának létező érzületével.²⁷

Bleyer fellépése alapvetően felkavarta a hazai német nemzetiségi politizálásnak a századforduló táján épp nagyobb hullámokat vetett, majd a közös erőfeszítések összekovácsoló hatása folytán a világháború éveiben ismét lecsendesedett vizét. Komoly feltűnést keltett egyfelől azért, mert személye úgyszólván ismeretlen volt a szaktudomány körein túl, másfelől pedig, mert alapvetően mást mondott és más hangnemben, mint az idáig hangadó erdélyi és bánáti „deutschnational” körök.²⁸ 1917 tavaszán – egyszerre három orgánumban is²⁹ – közzétette önnön sváb népét (az erdélyi szászokról leválasztva) a magyarság keretei közt elképzelő, az állam integritása és jogos elvárásai iránt pedig lojalitást parancsoló téziseit, mely koncepcióban világosan tükröződött az a hagyományos „hungarus” álláspont, „amelyik a svábokat állam- és alkotmánypatriotizmusi értelemben a magyar nemzet részének, etnikai-kulturális értelemben pedig a német kultúrközösség részének tekintette.”³⁰

E kettős elkötelezettségnek – ahogyan többen nevezik: kettős identitásnak – Bleyer több helyütt is plasztikus leírását adja. Az erdélyi szász Emil Neugeborennak (aki Bleyer programját hűvös kritikával utasította vissza, s dupla kötődését „lelki perverziónak” nevezte) ekként fogalmaz: „Senki sem szeretheti jobban németségét vagy magyarságát, mint ahogy én szeretem mindkettőt [...]. Ebben nincs semmi perverzitás [...], mint ahogy nincs az apa és anya iránti szeretetben sem. Sohasem tudtam,

Kezdetben ezt egy személyben vitte a már említett Schwartz Elemér, a tudós nyelvész, néprajzkutató és germanista ciszterci szerzetes, a Foederatio Emericana egyik alapítója, később mások is jelentkeztek írásokkal (Greszl Ferenc); aligha lehet nehéz ráismernünk a 20-as évek végén induló *Deutsch-Ungarische Heimatsblätter* törekvéseinek korai párhuzamára.

²⁷ Bleyer működése kapcsán máig alapvető munka Schwind, Hedwig: *Jakob Bleyer. Ein Vorkämpfer und Erwecker des ungarländischen Deutschtums*. München, Südostdeutsches Kulturwerk, 1960. Lásd még Fata Márta: *Jakob Bleyer, politischer Vertreter der deutschen Minderheit in Ungarn 1917–1933*. Freiburg i.Br., 1991, ill. legújabban Grósz: i. m.

²⁸ Spannenberger Norbert: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között*. Budapest, Lucidus, 2005, 32.

²⁹ Bleyer Jakob: A hazai németség. *Budapesti Szemle* 169. köt. 1917. 483. sz. 428–441; Das ungarländische Deutschtum. *Deutsche Rundschau* (Berlin) 170. köt. Januar–März 1917. 350–357; Das ungarländische Deutschtum. *Karpatenpost*, 1917/Märzheft.

³⁰ Vö. Fata Márta: Bleyer Jakob nemzetiségi koncepciója és politikája (1917–1933). *Regio*, 1994/1. 175–190, 176.

hogy kettőjük közül melyiket szeretem jobban, és legfőbb vágyam mindig az volt, hogy kölcsönös szeretetben és megértésben éljenek [...]”³¹ Alig egy év múlva, 1918 tavaszán pedig így nyilatkozik: „Német írásaimban is büszkén és öntudatosan magyarnak tartom magam. Nemzetem a magyar nemzet. Hazám a magyar társadalom, a magyar kultúra, a magyar tudomány. A magyar föld levegője az egyetlen atmoszféra, melyben lélegezni és élni tudok. Nincs más nemzetem, csak a magyar. Azonban van egy német népem is. És ezt a népemet nem tagadom meg, ehhez a néphez inkább egy érzés hatalmával kötődöm, amely a származásból fakad.”³² Bleyernek a *Neue Post* hasábjain korábban is megjelent e meggyőződése, amikor – a lapban történő első fellépése gyanánt – a személyét bemutató szerkesztőségi cikkbe emelték át 1917 októberében a *Pester Lloyd*-ban közzétett gondolatait: „A magyarság számunkra is a nemzetet jelenti, melyhez mi ugyanazzal a megváltoztathatatlan hűséggel, ugyanazzal a szívből jövő vonzalommal és lelki odaadással tartozunk, mint akárcsak egy fajmagyar. A »svábság« jelenti nekünk a népünket, úgy valahogy, mint az erdélyi magyarnak az ő székelysége: ahogyan azok sem, úgy mi sem érzünk semmiféle ellentmondást nemzetünk és népünk között, és át vagyunk hatva azon sziklaszilárd meggyőződéssel, hogy miközben népünk érdekei mentén lépünk fel, azonközben nemzetünk javát is szolgáljuk.”³³

E nézeteivel Bleyer remekül illeszkedett a lap szellemiségéhez csakúgy, mint a háttérben álló körök politikai törekvéseihez, amennyiben fennen hirdette az öröklött német mivolt és a magyar lelkiség összeegyeztethetőségét és a magyarsággal való sorsközösséget, ugyanakkor kifejezetten elutasította az autonómia újabb divatos gondolatát, mert úgy vélte, az csakis szeparatizmushoz vezethet, s ily módon veszélyezteti az ország területi integritását. Márpedig „Bleyer a nemzetiségi politika terén zajló vita központi kérdésének is Magyarország integritásának szükségességét tekintette.”³⁴ Ezért is fölöttébb érdekes, hogy a *Neue Post* a hazai nemzetiségpolitika új szereplőjének „felvezetésekor” annak mely alapelveit tartotta leginkább üdvözlendőnek. Ezzel kapcsolatosan kiemelik, hogy Bleyer „határozottan és élesen tiltakozik [...] a Magyarországon belüli és azon kívüli alldeutsch irányzat követeléseivel szemben, melyek [...] egy a magyarságtól elkülönült német értelmiség kialakítására

³¹ Idézi Schwind, Hedwig: *Jakob Bleyers Eintritt in den Kampf für das ungarländische Deutschtum. Südost-deutsche Forschungen*, 1936. 78–115, 104.

³² Huber: *Zur Frage des ungarländischen Deutschtums. NP*, 1918. április 3. 1. A lap szerkesztője vezércikkében – németül – idézi Bleyernek az MTA havilapjában – magyarul – kifejtett gondolatát [Vö. Bleyer Jakob: *A hazai németiség kérdéséhez. Megjegyzések Révai Mór A magyarság ügye a külföldön című művéhez. Budapesti Szemle* 173. köt. 1918. 495. sz. 470–475.

³³ *Das ungarische Deutschtum I. NP*, 1917. október 13. 3.

³⁴ *Spannenberger*: i. m. 34.

törekcszenek. Fejtegetéseiben Bleyer nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az efféle eljárás révén a magyarság dominanciája országunkban meggyöngülne, ami nem csupán a magyarság, de a németség számára is komoly veszedelmet jelentene. Merthogy a magyarországi németség léte, nem kevésbé, mint a magyarságé, országunk magyar karakterétől függ. Ezért is kell nekünk, németmagyaroknak, a legkeményebb küzdelmet folytatni az alldeutsch irányzat minden olyan törekvése ellen, melyek a magyarságnak kárt okoznak, tehát az állami szükségletek ellen irányulnak.” Végül idézik Bleyer több helyütt is előadott gondolatát: „Mit kívánunk tehát mi, én és elvbarátaim, a magyarországi németség számára? Nem akarunk semmit, de tényleg semmit, ami kárt okozna a magyar nemzetállamnak, ami a magyar szupremáciát bármilyen módon is gyöngíténé.”³⁵

Valójában épp ez a visszafogottság volt az oka annak, hogy Bleyer nemzetiségpolitikai entrée-ja oly hatásosra sikeredett: habár németajkú politikustársai jórészt értetlenül álltak törekvései előtt, a magyar politikai elit részéről alapvetően nem volt elutasító a fogadtatás. A politikai élet befolyásos szereplői (köztük Tisza István gróf) elfogadták Bleyer közeledését,³⁶ mert méltányolták arra irányuló szándékát, hogy megakadályozza a sváboknak a többi radikalizálódó nemzetiséggel közös platformra kerülését, illetve magyarelles álláspontra helyezkedését. Azok számára ugyanis, akik nem eredendően értetlen vagy ellenséges módon viszonyultak Bleyer koncepciójához (mint az erdélyi szászok), világos kellett hogy legyen: nem minden hátsó szándék nélkül korbácsolta fel a tó sima víztükrét a belédobott kövel, hanem éppen ellenkezőleg, tudatosan akarta szétválasztani a hazai németség „megbízható” és „megbízhatatlan” táborát, s tudatosan ütköztette magát a német nemzetiségi mozgalom ama szárnyával, amely láthatóan föladta magyarbarát attitűdjét. Őket is egyértelmű állásfoglalásra kényszerítette tehát a politikai tényezővé előlépett outsider szo-

³⁵ Das ungarische Deutschtum I. *NP*, 1917. október 13. 3. A cikk jelzi ugyanakkor azt is, hogy „Bleyer professzor éppoly nyíltsággal utasítja vissza politikai életünk bizonyos irányait, melyek egyoldalú és rövidlátó módon okoznak károkat a magyarországi németségnek, mindezt anélkül, hogy akár csak a legcsekélyebb hasznot is hajtanák a magyarságnak.” Az oktatáspolitikai Apponyi nevével fémjelzett irányzatáról van szó, melynek kapcsán megjegyzik: „a falusi – különösen a katolikus vidékeken – német népiskolák túlnyomórészt magyar tannyelvűek, ami aztán azzal a következménnyel jár, hogy a német gyermekek úgy hagyják el az iskolát, hogy nem tudnak sem magyarul érdemben beszélni, sem pedig németül tisztességesen írni és olvasni.”

³⁶ A Neue Postban többször is nyomára bukkanunk annak, hogy a Tisza részéről mutatkozó, s alapvetően megértésről tanúskodó gesztusokat a mérsékelt német mozgalom pozitív visszajelzésként fogadta, így Bleyer maga is többször hivatkozik Tisza 1917. júniusi 25-i parlamenti megszólalására. Lásd Das ungarische Deutschtum, II. *NP*, 1917. október 14. 2 [Bleyer Pester Lloyd-beli cikke átvételének 2. része], valamint Bleyer: Ungarn und Deutschungarn, II. *NP*, 1918. május 11. 1 [a lipcsei „Illustrierte Zeitung”-ból két részletben átemelt Bleyer cikk 2. része].

batudós, amikor gyakorlatilag egy új „társadalmi szerződés”³⁷ képletes megkötését ajánlotta az államhatalom és a hazai némettség között. Ezért is lehetett (vagy lehetett volna némi empátiával) ebben a szellemben dekódolni Bleyer üzenetét és feltűnően mérsékelt hangnemét, melyet habitusától függően a történész szakma utólag „szerepnyiségként”³⁸ vagy akár egyenest koncepcionális „visszalépésként”³⁹ interpretál.

Pedig aligha visszalépésről vagy önkéntes jogfeladásról volt szó. Bleyer a „politikai magyar nemzet” elkötelezett híveként okkal érezhette úgy, hogy a magyarság részéről a hozzá való idomulás jogosan elvárható igény, az önfenntartási ösztön eredménye. Így egyfelől „politikáját az a felismerés sugallta, hogy a német polgárság és értelmiség elmagyarosodása megállíthatatlan és visszafordíthatatlan folyamat; a némettség tehát semmit nem veszít, ha a magyarság javára lemond ezekről a rétegekről”⁴⁰. Másfelől viszont az általa a német népi állomány fenntartójának tekintett sváb parasztság asszimilációjától a magyarságnak kellene eltekintenie, ami úgyszintén méltányolható törekvés, s egyúttal, mintegy ellentételezés gyanánt, a felkínált új társadalmi szerződés másik pólusának tekintendő. Ennek jegyében mutatott Bleyer hajlandóságot arra, hogy a némettség közép- és felsőfokú iskoláira vonatkozó hangos követelésektől elhatárolódjon, s cserébe csupán a sváb parasztság kulturális alapigényeinek kielégítésére hivatott nemzetiségi népiskolák akceptálását, elsorvasztásuk felgyorsult folyamatának megállítását kérte. Mindezzel nem látta veszélyeztetve a magyarság szupremáciáját, ugyanakkor e fontos gesztus révén a legsúlyosabb konfliktusgóc megszűnhet, megnyugtatóan garantálva a svábság patrióta és integritásvédő magatartásának fennmaradását, illetve az önrendelkezéssel kapcsolatos államellenes gondolatoktól való távolmaradását.⁴¹

E hazafias érzület erősítésére vonatkozó fáradozása újabb lépésének tekinthető a Neue Post 1918. februári számaiban – *Mi, svábok és a háború* címmel – két részletben közzétett írása: „Nagyjából kétszáz évvel ezelőtt vette kezdetét a nagy

³⁷ A közismert kifejezést ebben az értelemben használja Seewann, Gerhard: *Das Ungarndeutschtum 1918–1988*. In: Hösch, Edgar – Seewann, Gerhard (szerk.): *Aspekte ethnischer Identität. Ergebnisse der Forschungsprojekts „Deutsche und Magyaren als nationale Minderheiten im Donauraum”*. München, Oldenbourg, 1991, 299–323, 304.

³⁸ Spannenberger: i. m. 33.

³⁹ Spiegel-Schmidt, Friedrich: *Die kulturpolitische Konzeption Jakob Bleyers. Suevia Pannonica*, 1983. 4–19, 5.

⁴⁰ Vö. Bellér Béla: *A magyarországi németek rövid története*. Budapest, Magvető, 1981, 135.

⁴¹ Az iskolakérdés kapcsán lásd Bellér Béla: *A nemzetiségi iskolapolitika története Magyarországon 1918-ig. Magyar Pedagógia*, 1974/1. 47–65 és Uő: *A nemzetiségi iskolapolitika története Magyarországon a legújabb korban. Baranyai Művelődés*, 1973/4. 11–24; valamint Tilkovszky Loránt: *Német anyanyelvi oktatás a katolikus elemi népiskolákban (1919–1944). Századok* 1995/6. 1251–1274.

Schwabenzug az előregedett és meggyengült Birodalomból kelet felé. Eleink kiözönlöttek Magyarországon és Ausztria keleti tartományain s Románián át mélyen Oroszország belsejébe. Oroszországban, valamint a hitszegő és becstelen Romániában a német bevándorlók kései leszármazottainak a háború kitörése óta végtelenül sokat kellett szenvedniük, s gyakran a legborzasztóbb módokon romlaniuk és pusztulniuk. És mi, németmagyarok? Mi meghatott szívvel mondunk köszönetet az isteni gondviselésnek, hogy kolonista őseinket megállította Magyarország áldott földjén, magyar nemzetünkől körülvéve. Ezeknek az ősöknek az érdeme, hogy e szörnyű világesemények közepette németiségünknek nem lett osztályrésze az a megaláztatás és szerencsétlenség, ami oly sokmilliónyi embernek a földkerekségen; nekünk a megerősödés és felemelkedés jutott. Itt, a török iga alól megszabadult országban, eleink házat s gazdaságot kaptak, nem alamizsnaként, mint a koldusok, hanem egyfajta kultúrunka eszközeiként, akik a fertőzött ingoványból megteremtették a magyar Kánaánt. Így hát mi svábok arcunk verejtékével, generációk egészségének és életének árán építettünk fel egy új hazát, egy magyarországi hazát. Haza, sváb haza! – e szó édességét és bensőségességét csak az érti meg, aki a valódi, mélyen gyökerező sváb kedély »honvágának« érzületével bír.⁴²

Azóta már „valamennyi háborúk legvéresebbje révén a szülőföldből [Heimat] haza [Vaterland] lett számunkra. Ám mindez egy másik nagy gondolatot is a szívünkbe vésett, amit szintén sohasem felejtünk: a magyarság és a svábság közötti örök érdekközösség tudatát. Mindig is éreztük ennek valóságát, és sosem voltunk hűtlenek ehhez. Immáron szemmel láthatóvá és kézzel foghatóvá vált mindez.” A nagy világégés legfőbb tapasztalata a svábság számára, hogy „minden oldalról fenyegetve és elárulva, védelem és menedék számunkra csupán a magyarság körében van.⁴³ A mi ellenségeink az ő ellenségei is, az ő barátai pedig a mi barátaink is, most és mindörökké! Csak addig maradunk fenn, amíg a magyarság is fennmarad, amíg a mi magyar nemzetünk az ország gyepölőjét stabilan a kezeiben tartja. [...] A sors véd- és dacsövetségre léptetett minket a magyarsággal, jóban-rosszban, életre-halálra. Elemi létérdeke ez sváb népünknek, s egyben feladata magyar nemzetünk szolgálatában, hivatása a nagy történelmi játszmák és ellenjátszmák sorában. Veszedelembe dönt minden olyan kéz, melyet a svábok oldaláról a magyarságra

⁴² Bleyer: *Wir Schwaben und der Krieg*, I. *NP*, 1918. február 13. 1.

⁴³ Hasonló gondolatok köszönnék elő a lapban megjelent más cikkeiből is, melyekben azt is bizonygatja, nem „mi” akartunk idegen területeket, nem a „mi” hibánk a háború, hanem a szomszédok mindenáron való szerzési vágya okozta. Ám ha ők győznek, elvesz majd a Bácska, a Bánát. Emlékeztet a szerbek vérengzéseire 1848/49-ben, s fölveti, hogyan fognak majd ők újra a svábokkal szemben eljárni? Kitartani tehát a magyarság mellett, nincs más választás! Vö. Bleyer: *Schwaben durchhalten!* *NP*, 1918. július 7. 1.

emelnek, de az olyan is, mely magyar részről teszi ugyanezt a svábság életszükségletei ellenében. Ez az a két nagyobb gondolat, alapvető igazság, melyek fájdalomtól görnyedt lelkünket vér és ínség közepette fölemelni és kiegyenesíteni hivatottak: önnön jogainknak felismerése és az állam iránti kötelezettségeink tudata. Mindezt a legkisebb és legszűkösebb paraszti kunyhóba is el kell vinni és valamennyi eljövendő nemzedék körében élővé tenni. Ettől függ magányos és elhagyatott népünk választása és gyarapodása, s egyben magyar hazánk java és ereje is. Jelszavunk tehát, mely alatt belépünk a háborús időkből a békébe, aminek mégiscsak be kell köszöntenie, így hangzik: a népiségünk átalakítása svábságunk és az építkezés magyarságunk jegyében.⁴⁴

1918 tavaszán egy újabb nagy lélegzetvételű – kétrészes – cikket szentelt Bleyer a hungarus érzületű németmagyarság és a magyarság viszonyának, s e megbonthatatlan ábrázolt sorsközösséget a külföldi, a birodalmi német publikum számára próbálta plasztikussá tenni. Az alapvető fontosságúnak ítélt cikket, feltüntetve eredeti forrását, a lipcsei *Illustrierte Zeitung* tematikus számát,⁴⁵ a *Neue Post* szerkesztősege is átvette. Fejtegetéseiben Bleyer abból indul ki, hogy a magyarországi németiség tudatában van annak: korántsem jelentéktelen szerepet tölt be Németország és Magyarország kapcsolatainak alakulásában, és hogy természetes hivatása „összekötő kapocsul szolgálni” kettejük között. Mindenki számára világos, hogy „nem is juthatna tragikusabb sors osztályrészünkül, mint az, ha a közép-európai kapcsolatrendszerben konfliktustényezőként jelennék meg.” Siet leszögezni azt is, hogy álláspontját tekintve a legteljesebb egyetértésben áll „a németiség soraiból kinőtt magyar értelmiséggel – eltekintve persze némely alldeutsch színezetű álmodozótól és uszítótól.”⁴⁶

„Népként tekintve – írja Bleyer – mi németmagyarok németek vagyunk tehát, s e német mivoltunknak teljességgel tudatában vagyunk; ugyanakkor az államalkotó és államfenntartó nemzet tekintetében magyarok vagyunk, mégpedig oly teljesen és kizárólagosan, hogy ebből a szempontból semmiféle különbség nem létezhet közöttünk és a fajmagyarság között. E fogalmi meghatározás, illetve különbségtétel egy birodalmi német számára idegennek és megütöztetést keltőnek tűnhet, nekünk azonban mindez valami régről való és veleszületett. Sok-sok mozgalmas évszázad nevelő munkája nyomán keletkezett, amit mindenkinek – még annak is, akinek érthetetlennek tűnik – valóságként kell elfogadnia. Attól a naptól kezdve, hogy kolonista

⁴⁴ Bleyer: *Wir Schwaben und der Krieg*, II. *NP*, 1918. február 14. 1.

⁴⁵ A közismert és rendkívül népszerű németországi lap 1918. 04. 28-i számát a „Germánok és magyarok” témakörnek szentelték, s több érdekes tanulmányt tartalmaz a német–magyar viszony „múltja és jelene” kapcsán.

⁴⁶ Bleyer: *Ungarn und Deutschland*, I. *NP*, 1918. május 10. 1.

őseink megtelepedtek Magyarországon, mi németek a magyarságra voltunk utalva. A magyarok voltak az állam alapítói, s töretlenül ők voltak azok, akik a magyar államgondolatot megtestesítették és megélték. S hol fordult a németiség valaha is az államgondolat hordozói ellen? Még a világháborúban – melybe újra és újra bevonták a földkerekség összes németjét – sem találunk példát ilyesmire. A Habsburgok német impériuma gyakorta fenyegette a magyar államot, ám a magyarországi németiség soha nem állt az ő oldalára a magyarság ellen. Ahogyan német múltunk egésze is a magyarság részeként zajlott le, úgy a német jövő számára sincs más út. Népi, azaz fizikai létünk örök időkre a magyar nemzetállamhoz van kötve, a magyarság feltétlen és általános dominanciájához. A magyarországi németiség kilenczede földrajzilag a hatalmas németiségtől leválasztva éli életét, s az országon belül sem képez a németiség összefüggő népcsoportot, hanem szétforgácsolódva a legkülönbözőbb nemzetiségek között, nagyrészt a perifériákon osztozik. Ha meggyöngül a magyar kéz, mely az állam egységét és történeti karakterét óvja és védelmezi, akkor minden oldalról átszakadnak a védőgátak, s mi, maroknyi német, örök időkre elsüllyedünk. A világháború naponként és óránként hozta és hozza megingathatatlan bizonyítékát ennek a megbonthatatlan érdekközösségnek magyarság és magyarországi németiség között. Nekünk azonban nincs is szükségünk erre a bizonyítékra, merthogy ezt a meggyőződést nem csupán az eszünk révén hordozzuk magunkban, hanem sok nemzedék óta a vérünkbe ivódott ez, s a legalapvetőbb rend érzületeként él odabent a szívünkben.⁷⁴⁷

Annak kapcsán, hogy milyen gyakorlati konzekvenciája van e magyar érzületnek, milyen feladatok, illetve lemondások hárulnak a hazai németiségre, Bleyer így nyilatkozott: „Segédkezni akarunk és kell is segédkeznünk abban, hogy minden téren megerősödjék a magyar nemzet dominanciája az államon belül, s ellentmondás nélkül készek vagyunk minden áldozatra, amit e dominancia nevében állami szükségyszerűség gyanánt megkövetelnek tőlünk. Nem akarunk tehát államot képezni az államban, s a magyarországi németiséget a magyarságtól sem politikailag, sem pedig társadalmilag vagy kulturálisan nem kívánjuk elkülöníteni: mindannak, ami a nemzeti lét magasságába emelkedik, magyarnak kell lennie, vagy azzá kell válnia.”⁷⁴⁸

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Bleyer: Ungarn und Deutschungarn, II. NP, 1918. május 11. 1. A cikk további részében Bleyer ismerteti az oktatással kapcsolatos álláspontját, kijelentve, hogy nem kíván „a magyarságeről leválasztott felsőbb szintű német iskoláztatást”, a német népiskolák ügyének rendezése azonban előfeltétele annak, „hogy a német–magyar viszony a szívekben is nyugvópontra jusson.” Ám érvelése e téren is fölöttébb előzékeny a magyar politika irányában: „Az igazság az, hogy ezen a téren, a német népiskolák kérdése kapcsán, az elmúlt két évtizedben számos hibát vétettek, kárára német népünknek, de ugyanúgy magyar nemzetünknek is; németmagyar oldalról lényegesen többet (mégpedig rövidlátóságból), mint magyar oldalról (nemzeti türelmetlenségből). E hibákat orvosolni kell,

Záró gondolataiban a hazai németességgel kapcsolatban minden érintett felet mérsékelten int, mondván „örizkedjen attól, hogy odakint a Birodalomban uszító hangnemből avatkozzon bele ügyeinkbe, s ugyanúgy nálunk Magyarországon is kerüljék azt, hogy látván a németmagyar népünkkel való törődést, idegen kapcsolatokat szimatoljanak. Senki nem lehet németebb, magyarabb, vagy épp németmagyarabb, mint mi magunk németmagyarok!”⁴⁹

Az őszi folyamán újra lehetősége nyílik arra, hogy elhatárolódjon az államhű hazai németeket radikalizálni igyekvő nagynémet eszmeiségtől. Október elején birodalmi német újságírók látogattak Budapestre, amikor is eszmeicserét folytattak Bleyerrel a hazai németesség helyzete kapcsán, s ennek során különösen a berlini *Tägliche Rundschau* főszerkesztője, Heinrich Rippler adta jelét „kinti sűgők” (Lutz Korodi, Adam Müller-Guttenbrunn) nézetei kritikátlan interpretálásának. A *Neue Post*-ban az összeövetelről vezércikkben tájékoztató⁵⁰ Karl Geringer szerint Bleyer elmagarázta vendégeinek, „hogy mi németmagyarok magunkat a nagy német néphez tartozónak tekintjük, ám politikailag a magyar nemzet integráns alkotó-elemének érezzük, s hogy mi és gyermekeink, áthatva e tudattól, nem kifelé gravitálunk”. A cikk végkövetkeztetése az, hogy szisztematikusan föl kell világosítani őket tévedésükről, valamint a Magyarország elleni agitációjuk veszélyeiről. Bleyer azonnal reagált az írásra, s megismételte tiltakozását „[...] ama kísérlet ellenében, hogy birodalmi német vagy épp német-ausztriai körök a mi belső németmagyar ügyeinkbe avatkozzanak. A külföldhöz – a német külföldre is vonatkozik ez – fűződő viszonyunkban mi németmagyarok csakis magyarok vagyunk, a magyar nemzetnek gondolatilag és érzületileg is elválaszthatatlan része, s örök érvényűen azok is maradunk.”⁵¹

Október második felében, immár a teljes összeomlás árnyékában jelent meg a lapban Bleyer valóban drámai erejű nyilatkozata, gondolatai mélységéhez illő, bő terjedelemben, ismét két egymást követő lapszámban. Az írás a „hamis próféták” káros tevékenységére szándékozott felhívni a figyelmet; az első rész Németország és Magyarország, illetve a két nép kapcsolatai vonatkozásában, azaz külpolitikai kontextusban, a második rész pedig a magyarság és a németmagyarság együttélésének alapvetően belpolitikai viszonyrendszerében. Már a biztos vereség tudatában emelte fel szavát Bleyer azon hangok ellenében, amelyek a vállvetve folytatott harcok, a történelmileg közös ellenségek s az ezer szálon át összekötő hagyományos kapcsolatok ellenére – hűséget és erkölcsi tartást félretéve – azt hirdetik, hogy ami most történik,

a lehető leggyorsabban és legalaposabban, ahogyan ezt belátták és megértették már a magyarság legjobbjai is – és nem a német agitáció következtében, hanem annak ellenére.”

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Geringer: *Wir und die Alldeutschen*. *NP*, 1918. október 09. 1.

⁵¹ Bleyer: *Brief an den Redakteur*. *NP*, 1918. október 11. 2.

az ő igazukat bizonyítja, s a felelősséget teljességgel a vesztesekre hárítják. Az ellenséges népek tengerében az egymásrautaltság érzését megszüntetnék, a két nép viszonyát megmérgeznék, s a vereség keserű napjaiban Németországot magára hagynák, ellene gyűlöletet szítanának. Pedig a német hadsereg szenvedett vereséget, nem a német nép. A hagyományos német erények révén újra eljön majd a felemelkedés. A magyar nemzet vagy a németekkel együtt fog feltámadni, vagy halálos magányban pusztul el maga is.⁵²

Az írás második része – még emocionálisabb hangnemben – viszi tovább a gyűlölet felszításának analógiáját: ahogy a magyarokat uszítják a németek elleni gyűlöletre, ugyanúgy a nem magyarokat is a magyarok ellen; az „önrendelkezési jog” és a „magyar rabiga lerázása” a prédikáló hamis próféták legdivatosabb hívószavai Magyarország nemzetiségei irányában, és mindezt „Pilatus-Wilson”⁵³ adta a szájukba”. Évszázadok egymásra utalt együttélését, történetileg rögzült kapcsolatokat kellene vajon most szétszakítani? Ez a hazai németség részéről nemcsak hűtlenség volna, de – mint fogalmaz – „önmagunk szétmarcangolása” is. Bleyer egyértelműen deklarálja: „Németmagyar népünk élete vagy halála a magyarsághoz fűződő viszonyától függ. Pillanatnyi előnyök szerzése érdekében szövetkezhetnénk a többi nemzetiséggel, ez azonban gazemberek szövetsége volna: áruláson és gyalázatos, alávaló haszonlesésen alapulna. Körülvéve olyan népekkel, melyektől mi nyelvileg, vallásilag, kulturálisan, szokásainkat és egész lényünket tekintve alapvetően különbözünk, s akikkel a múltban semmi közösségünk nem volt és a jövőben sem lesz, nincs nekünk más barátunk, mint a magyar! Az ő ellenségei a mi ellenségeink is! [...] Hol van azonban a Német Birodalom, ahonnét egykor eleink kivándoroltak, hogy Magyarországon verejtékes munkával új otthont teremtsenek maguknak, s vérükkel új hazát vívjanak ki? Hívó szavunk aligha jut el hozzá; messze, túlon túl messze vagyunk mi ahhoz, hogy védő és oltalmazó karját kinyújtsa irányunkba! Ha nem a szeretet kapcsolna minket össze a magyarsággal, úgy önmagunk szeretetének és az önzésnek kellene ezt megtennie: velük győzünk vagy bukunk el, az ő nemzeti dominanciájuk az egyetlen biztosítéka ebben az országban a mi népi létünknek! Ahogyan

⁵² Bleyer: Von den falschen Propheten, I. *NP*, 1918. október 18. 1.

⁵³ A szellemet a palackból kiszabadító Wilsonnak az események alakulása kapcsán kezeit mosó Pilátushoz való hasonlítását Bleyer megismétli egy röviddel ezután a *Neue Post*-ban megjelent vezércikkében is. „Wilson tehát választott. A világtörténelem legnagyobb képmutatója Pilátus óta! Nem ő akar fölöttünk törvényt ülni; inkább kiszolgáltat minket, minden isteni és emberi igazság ellenére, egy bűnökkel teli bandának.” Jegyzékében „Wilson az elképzelhető leglealacsonyítóbb módon kiszolgáltat minket azoknak, akik elárultak császárt, királyt, szülőházat, akiknek törvényeink szerint kötél általi halállal kéne veszniük, akiket mi hitvány gazfickókként és gonosztevőkként lelkünk mélyéből megvetettünk. Micsoda hallatlan és példátlan fondorlat!” Vö. Bleyer: *Das Vaterland in Gefahr!* *NP*, 1918. október 24. 1.

a magyarságnak a németiséghez való viszonya tekintetében is, úgy nekünk német-magyaroknak is az erkölcs parancsa egyben az önfenntartás parancsa is. Nincs választás! Megyünk együtt a magyarsággal, és senki mással! Nem vetünk sorsot a magyar szupremáciának a mi vérünkkel is öntözött köntösére;⁵⁴ aki ezt teszi közülünk, legyen árulóként megbélyegezve, s nem csupán magyar nemzete által, de németmagyar népe által is! Ez azonban nem jelenti azt, hogy németmagyar népünk java érdekében ne volnának nekünk is kívánságaink, olyan kívánságok, melyek legbensőbb meggyőződésünk szerint egyben magyar nemzetünkre nézve is áldásosak. Mi azonban szülőhazánk e sorsfordító szörnyű óráiban nem folytatunk konjunktúrapolitikát; e hallatlanul kemény próbatétel szomorú napjaiban, amikor a magyar állam körül keselyűk leselkednek, nem kívánunk se többet se kevesebbet, mint amit a magyar nemzeti büszkeség legcsillogóbb napjaiban kívántunk. Ez és nem más illik a becsületes német emberhez és ez illik a magyar hazafihoz, aminek mindig is szerettük volna ha tartanak minket, s aminek mi magunkat is tartottuk!⁵⁵

Október utolsó hete már a nyílt kenyértörés időszak, nem csupán a nagypolitika felgyorsult eseményei vonatkozásában, de a hazai németiség egymással kibékíthetetlen ellentétbe került két szárnya kapcsolatában, illetve ennek leképeződéseként a magyar államisághoz fűződő viszonyukban is. A letűnt korszak utolsó parlamenti ülésén, 1918. október 23-án, az erdélyi szász Rudolf Brandsch⁵⁶ az egész magyarországi németiség képviselőjében emelkedett szólásra, s a wilsoni elvekre hivatkozva közössége jogainak biztosítását követelte: egyelőre még csak a kulturális öngazgató kiépítését, nem bolygatva Magyarország állami kereteit.⁵⁷ Minthogy azonban Brandsch régóta nem csinált titkot abból, hogy a politikai magyar nemzet koncep-

⁵⁴ A szóban forgó intertextualitás a buzgó katolikus svábság számára is könnyen értelmezhető analógiát kínált a jól ismert bibliai jelenetnek és szereplőinek saját korukra történő adaptálásához.

⁵⁵ Bleyer: Von den falschen Propheten, II. NP, 1918. október 19. 1. Írása fennmaradó részében Bleyer – három pontba szedve – megfogalmazza a mérsékelt irányvonalú magyarországi németek igényeit: 1. A német népiskolák helyreállítása; 2. A németmagyar nép vezetése saját soraiból kinőtt értelmiség által; 3. Kultúregyesület alapítása. Végezetül pedig, a lapnak is gesztust téve, így definiálja saját táborát: „Ez a mi programunk, mindazok programja, akik a németmagyarság vezető orgánuma, a Neue Post körül tömörülnek.”

⁵⁶ Brandsch (1880–1953) működése kapcsán lásd Kessler, Karl: *Rudolf Brandsch. Ein südosddeutscher Volksmann*. München, Südosddeutsches Kulturwerk, 1969; Eisenburger, Eduard: *Rudolf Brandsch. Zeit- und Lebensbild eines Siebenbürger Sachsen*. Cluj-Napoca, Dacia, 1983; Schödl, Günther: Rudolf Brandsch und die „südosddeutsche“ Minderheitenpolitik. *Südosddeutsches Archiv*, 1976/77. 121–143.

⁵⁷ Fata Márta: Jakob Bleyers Bemühungen um die Bewahrung der ungarischen Staatsintegrität (1918–1920). In: *Geschichte, Gegenwart und Kultur der Donauschwaben. Texte aus dem Jahresprogramm 1992 der Landsmannschaft der Donauschwaben–Bundesverband*. Heft 3. Sindelfingen, 1993, 129–138, 131; valamint Bellér 1981, 136.

ciójával szembefordulva immár nem a magyarsággal való évszázados sorsközösségre kíván építeni, hanem inkább a németek összetartozására, a *német népközösség* tudatára, aligha volt szükség látnoki képességekre annak felismeréséhez, hogy a hatalmi-politikai viszonyok drasztikus megváltozása esetén ő és irányzata nem fogja a történeti államkeret integritását védelmezni.⁵⁸

Ezért is határolódott el tőle azonnal Bleyer, aki már a Neue Post másnapi számába vezércikket – Veszélyben a haza! – ír, melyben az elkülönülés helyett az összefogásra biztat: „Nemzetek nem halnak meg, ha nem akarnak meghalni! [...] S te, németmagyar népem [...], maradj hű a hazához és magyar nemzetünkhöz. Csaknem mindnyájan a pusztulás határán álltok, s mindnyájatokat veszély fenyeget: addig fogtok fennmaradni, ameddig magyar szülőhazánk fennmarad. [...] Németmagyarok, a haza veszélyben van! Zászlónk a magyar trikolor!”⁵⁹ A rákövetkező napon, ismét a címdoldalon, a tipográfiát tekintve is figyelemfelhívó cikkben fordul szembe Brandsch-sal, ellennyilatkozatot közölve: „Rudolf Brandsch képviselő úr a magyar parlament tegnapi ülésén a magyarországi németiség nevében tett közzé egy nyilatkozatot, melyet állítólag a németmagyar nép bizalmi emberei fogalmaztak Budapesten és Bécsben. Mi németmagyarok ünnepélyes tiltakozást jelentünk be az ellen, hogy Brandsch úr, aki erdélyi szász és egy erdélyi választókerületet képvisel, a németmagyarság képviselőjeként lépjen fel, s a nyilvánosság előtt nyomatékosan leszögezzük, hogy a legkevésbé sem tudunk olyan bizalmi emberekről, akik megbízást nyertek volna arra, hogy Brandsch úrral Budapesten vagy akár Bécsben a mi nevünkben tanácskozzanak és határozatokat hozzanak. Ellennyilatkozat tételére érzem magamat felhatalmazva ama élénk egyetértés következtében, mellyel németmagyar értelmiségünk százai, valamint németmagyar népünk legszélesebb rétegei fogadták a németmagyar népünk érdekében már egy ideje kibontakoztatott publicisztikai tevékenységemet, illetve a saját és a barátaim által kifejtett, immár lezárásához közeledő csöndes szervezőmunkát. Bizonyos, hogy vannak kívánságaink, kulturális, politikai, adminisztratív és gazdasági természetű kívánságaink, melyek megvalósítására minden törvényes eszközzel törekszünk, ám nem a magyarság ellenében, hanem vele egyetértésben, s nem a »népek önrendelkezési joga« jelszava mentén, hanem az egységes politikai magyar nemzet iránti régi, elnyomhatatlan hűség jegyében. Ennek jegyében fog hamarosan sor kerülni Budapesten egy megbeszélésre a németmagyarság vezető

⁵⁸ Az erdélyi románok (decemberi) gyulafehérvári határozatát valóban hamarosan követni fogja a szászok (januári) medgyesi döntése. A kérdés kapcsán részletesebben Roth, Harald: *Der »Deutsch-sächsische Nationalrat für Siebenbürgen« 1918/1919*. München, Südostdeutsches Kulturwerk, 1993; valamint Cziráki Zsuzsanna: *Az erdélyi szászok története. Erdélyi szász irodalomtörténet*. Kozármisleny, Imedias, 2006, 179–183, a medgyesi nyilatkozat szövege: 199–201.

⁵⁹ Bleyer: *Das Vaterland in Gefahr! NP*, 1918. október 24. 1.

férfijai között, melyre népünk összes arra hivatott képviselőjét meghívjuk. Addig is ezúton szólítunk fel valamennyi patrióta érzelmű németmagyart, hogy sürgősen jelezze csatlakozását levélben vagy táviratilag e sorok írójának címére (Budapest VIII., Mikszáth Kálmán tér 4.), vagy a »Neue Post«-nak (Budapest VI., Ó-utca 12.). Budapest, 1918. október 24. Dr. Bleyer Jakab egyetemi tanár.⁶⁰

Mindezzel azonban már egy új korszak vette kezdetét. Az összeomlással párhuzamosan a fontosabb magyarországi német településterületeken német néptanácsok alakultak, melyek az elszakadást kimondottan előkészíteni igyekvő egyéb népek (románok, szerbek) nemzeti tanácsainak tevékenységére is reagálva kényszerültek újragondolni saját törekvéseiket és a magyar államisághoz fűződő viszonyukat.⁶¹ Az egyes német néptanácsoknak kezdetben nem volt egy felsőbb – központi – összefogó szerve. Ennek megteremtésére – rögtön az őszirózsás forradalmat követően – Bleyer és Brandsch egyaránt kísérletet tett. E szervezőmunka figyelemmel követése, illetve a riválisok alapvetően eltérő koncepciójú és identitás-felfogású tömörüléseinek (Német-Magyar Néptanács kontra Magyarországi Német Néptanács) korabeli megítélése tekintetében a Neue Post című napilap későbbi számai is értékes forrásoknak bizonyulhatnak...

⁶⁰ Bleyer: An die Deutschungarn! *NP*, 1918. október 25. 1.

⁶¹ A forradalmak korának hazai német vonatkozású történései kapcsán inkább rendkívül gazdag forrásanyaga, mintsem napjaink szemléletmódjához illeszkedő megközelítése okán ajánlható a harmincas években (a müncheni Súdost-Institut patronálásával, s annak karizmatikus munkatársa, Fritz Valjavec útmutatása alapján) készült disszertáció: Schlereth, Ludmilla: *Die politische Entwicklung des Ungarländischen Deutschtums während der Revolution 1918/19*. München, Max Schick, 1939.

LÁSZLÓ OROSZ:

THE HUNGARIAN SWABIANS' STANCE ON THE INTEGRITY OF THE HUNGARIAN STATE

JAKAB BLEYER'S STATEMENTS IN THE NEUE POST DAILY
DURING WWI

The relatively peaceful symbiosis in which Hungarians and ethnic Germans in Hungary lived for several hundred years had, by the time of the Dual Monarchy Era, begun to show cracks. And by the turn of the century, it seemed irreparably damaged. Despite the historical sense of a shared destiny with the Hungarians and the push for assimilation expressed by many people, the voices in favor of disunion and dissimilation grew louder, leading in turn to stronger feelings of ethnic identity and cohesion – feelings which, unlike among Hungary's other minority ethnic groups, had heretofore gone missing in the Germans. At the time of the last "Greater Hungary" census (1910), however, these views were far from dominant among the two million strong ethnic German community (which accounted for 1/10th of the total population). A sizable share of Hungary's quite heterogeneous German population continued to cling to the *Hungarus* identity that had developed in the Middle Ages, despite nationalistic ideological attacks against it. Even if they did not feel themselves to be Hungarian in the fullest sense, they did feel as if they belonged to Hungary, which could be interpreted as a manifestation of *állampatriotizmus* (state patriotism). The prosperity of the Dual Monarchy Era clearly helped the widely dispersed German settlements in Hungary identify with the Hungarians and a sense of "Hungarianness" rather than their own (German) values and common interests. This is the reason why the Germans (with a modernized *Hungarus* identity) were able to acclimate themselves to the framework of the "Hungarian political nation" in the era that followed the Austro-Hungarian Compromise of 1867.

The pro-Hungary German intellectuals who feared for the unity of the state saw a dangerous phenomenon in the *deutschnational* ("national German") sentiment; in the spread of radical, socialist / social-democratic ideas that many characterized as a destructive ideology; and in the decline of religiosity, which had, for the ethnic Germans of Hungary, been a means of passing on traditional values and identity. In response to these processes, which many considered harmful, in 1917 a daily was

founded named the *Neue Post*, which aimed to fill German souls with a positive spirit, raise patriotic fervor and act as a mouthpiece for pro-Hungarian sentiment. Maintaining loyalty towards both the integrity of the Hungarian state and the framework of dualistic coexistence was considered as the main goals of the publication by its stable of contributors. Jakab Bleyer's appearance on the scene amounted to a major win for the "dual identity" camp (those who believed that there was a narrower German *folk* identity within a broader Hungarian *national* identity). Until his death in 1933, he was the leading figure for the ethnic Germans of Hungary. A professor of German studies at the University of Budapest, Bleyer had just debuted his program on national minorities policy. Bleyer's views aligned perfectly with the spirit of the journal, just as they did with those working behind the scenes in shaping policy, in terms of loudly proclaiming the compatibility of inherited German essence and Hungarian spirituality and the commonality of their destinies, while clearly dismissing the latest trendy idea of autonomy, which he believed would lead only to separatism and threaten the integrity of the country. For the Hungarian leadership in Budapest, putting Bleyer in the forefront was reassurance that Hungarian political supremacy was accepted alongside a patriotic Swabian stance, while anti-state ideas related to self-determination remained on the periphery. Our work wishes to document Jakab Bleyer's views on maintaining the Hungarian state's integrity by presenting his ideas and thoughts as they appeared in the pages of the *Neue Post*.

LÁSZLÓ OROSZ:

ZUR FRAGE DES VERHÄLTNISSES ZWISCHEN DEN DEUTSCHEN IN UNGARN UND DER UNGARISCHEN INTEGRITÄT

ÄUSSERUNGEN JAKOB BLEYERS IN DER TAGESZEITUNG *NEUE POST*
WÄHREND DES ERSTEN WELTKRIEGES

Die grundlegend friedliche Symbiose der im historischen staatlichen Rahmen seit mehreren hundert Jahren zusammenlebenden Ungarn und Deutschen begann bereits in der Zeit des Dualismus brüchig zu werden, um die Wende des 19. und 20. Jahrhundert zerfiel sie dann endgültig. Entgegen der historischen Schicksalsgemeinschaft mit dem Ungartum und der von vielen als notwendig erachteten Assimilation wurden Stimmen der Isolation, der Dissimilation immer lauter, und damit zusammen erstarkte die Bewusstmachung der Kohäsionskraft nach dem ethnischen Prinzip, die unter den Deutschen in Ungarn im Vergleich zu allen anderen nationalen Minderheiten des Landes verspätet zum Ausdruck kam. Diese Ansichten waren jedoch unter der deutschsprachigen Bevölkerung, die nach der letzten „großungarischen“ Volkszählung (1910) zwei Millionen Menschen umfasste (ein Zehntel der Gesamtbevölkerung), bei weitem nicht allein vorherrschend. Ein beträchtlicher Teil der Deutschen in Ungarn, die infolge der historischen Entwicklung außerordentlich heterogen waren, bestand in der Tat nach wie vor auf seiner „hungarus“-Identität, die im Mittelalter entstanden war und nicht einmal von der ideologischen Strömung des Nationalismus angegriffen wurde. Sie betrachteten sich, wenn auch nicht als Ungarn, so doch als Ungarländer, was als eine spektakuläre Manifestation des staatspatriotischen Gefühls zu deuten ist. Die prosperierende Periode des Dualismus war eindeutig günstig dafür, dass die zerstreuten deutschen Siedlungsblöcke eher den Weg der Identifizierung mit dem Ungartum und dem bürgerlichen Ungarn betraten, als die Werte- und Interessengemeinschaft miteinander zu erkennen. Deshalb konnten sich die Deutschen in Ungarn (durch Modernisierung ihres Hungarus-Bewusstseins) leicht in den Rahmen der „politischen ungarischen Nation“ der Ära nach dem Ausgleich einfügen.

Die ungarnfreundlichen deutschen Denker, die um die Einheit des Staates besorgt waren, betrachteten das Aufscheinen des „deutschnationalen“ Gefühls, die Verbreit-

ung der als destruktive Ideen gebrandmarkten bürgerlich-radikalen und sozialistisch-sozialdemokratischen Gedanken sowie die Zurückdrängung der Religiosität, die das Fundament der traditionellen Moralität und der Identität des Deutschtums in Ungarn bildete, als gefährliches Phänomen. Gegen diese als schädlich beurteilten Prozesse riefen sie die Tageszeitung *Neue Post* (1917) als „Sprachrohr“ ins Leben, das die deutschen Seelen mit positiver Geistigkeit erbauen, die patriotische Begeisterung und die religiöse Inbrunst vereinen sollte. Als Hauptziel bezeichneten das Blatt und seine Mitarbeitergarde die Festigung der Loyalität zum integren ungarischen Staat und zum Rahmensystem des dualistischen Zusammenlebens. Einen großen Erfolg bedeutete die Gewinnung von Jakob Bleyer, der die „doppelte Identität“ der ungarischen Schwaben und das gemeinsame Erleben der Bindung zum engeren (deutschen) *Volkstum* und zur breiteren (ungarischen) *Nation* verkündete. Bleyer war Professor für Germanistik an der Budapester Universität – bis zu seinem Tod (1933) eine Führungsgestalt der Deutschen in Ungarn –, der in dieser Zeit mit seinem Programm die nationalitätenpolitische Arena betrat. Mit seinen Ansichten passte sich Bleyer hervorragend sowohl dem Geist der Zeitung als auch den politischen Bestrebungen der Kreise im Hintergrund an, indem er die Vereinbarkeit des vererbten deutschen Charakters und der ungarischen Mentalität sowie die Schicksalsgemeinschaft mit dem Ungartum laut verkündete, zugleich den neuerdings Mode gewordenen Gedanken der Autonomie ausgesprochen ablehnte. Er meinte nämlich, diese könne nur zum Separatismus führen, und gefährde so die territoriale Integrität des Landes. Dass Bleyers Person in den Vordergrund gerückt wurde, bedeutete auch für die Budapester Regierung eine beruhigende Garantie der Akzeptanz der politischen Suprematie des Ungartums, der Aufrechterhaltung der patriotischen, die Integrität schützenden Haltung der Schwaben beziehungsweise ihres Fernbleibens von staatsfeindlichen, mit der Selbstbestimmung verbundenen Gedanken. Unsere Quellenstudie dokumentiert die auf den Schutz der Integrität gerichtete Haltung Jakob Bleyers durch das Zusammentragen seiner in der *Neuen Post* erschienenen Gedanken.